

DR. KAZYŠ TRUKANAS – ŽYMUS, BET PAMIRŠTAS KLAIPĖDOS DIDLIETUVIS

2012 metais sausio 28 d. minėsime žymaus tarpukario Klaipėdos miesto ir šio krašto visuomenės veikėjo, švietėjo, mokslininko, tremtinio dr. Kazio Trukano gimimo 120 metines.

Turime prisipažinti, kad šiandieniniam apsišvietusiam uostamiesčio piliečiui Kazio Trukano pavardė yra mažai žinoma, o tuo labiau jaunimui – ir visai nieko nesakanti. Manychiau, kad ne tik ši, bet ir kitų buvusių tarpukaryje ryškių šio krašto visuomenės, mokslo, kultūros ar politikos veikėjų pavardės dėl įvairių istorinių peripetijų retam šiandieniniam uostamiesčio gyventojui yra žinoma, o daugeliui – neleistinai ir visai pamirštos. Gyvenimo tėkmė turi tą savybę, kad bėgant laikui, buvusios garsios asmenybės nugrimzta į užmarštį, o tuo labiau, kai krašto istorija yra komplikuoata, daugiasluoksnė ar politiškai angažuota. O juk Klaipėdos ir šio krašto istorinė raida tikrai yra sudėtinga, daugianacionalinė, daugiaplanė ir etniškai persipynusi, kad jos tyrinėjimas ir vieny ar kitų šviesių asmenybių iškėlimas būtų visiems priimtinas bei malonus aktas.

Dr. Kazys Trukanas Klaipėdoje gyveno, dirbo ir kūrė sudėtingu istoriniu laikotarpiu. Klaipėda ir jos kraštas 1923 m. buvo sujungtas su Didžiąja Lietuva, tačiau čia gyvenę vietiniai gyventojai – vokiečiai bei kai kurie mažlietuviai tai jungčiai nelabai pritarė ar palaikė. Ir ši istorinė, lyg ir teisėta jungtis, tiksliau Klaipėdos krašto susigrąžinimas Lietuvai, žvelgiant iš istorijos glūdumos ir šių žemių priklausomybės lietuvių gentims, visada nervins kitą šių žemių istorinę valdytoją – vokiškąją, kurios protėviai gyveno septynis šimtus metų. Ar kada nors išnyks istorinės tiesos ieškojimo trintis tarp buvusių ir esamų šių žemių gyventojų teisėtumų, ypač, kai žmogų valdo jausmai – gali atsakyti nebent tik Dievas?.

Kazys Trukanas gimė 1892 metais sausio 28 dieną Udrelėnų kaime, Dukšto valsčiuje, Švenčionių apskrityje (dabar Vidžių valsčius, Breslajaus apskritis). Jis buvo aukštaitis – veiklus, komunikabilus ir žingeidus žmogus.

Baigęs Vilniaus suaugusiųjų gimnaziją, toliau K. Trukanas mokėsi kunigystės Vilniaus kunigų seminarijoje. 1915 metais, baigęs kunigų seminariją ir vokiečiams artėjant į Vilnių, tais pačiais metais jis pasitraukė į Rusiją. K. Trukanas kunigavo Zadorožnėje ir Ikaznėje (Baltarusija) bei buvo paskirtas lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems pabėgėliams šelpti. Jis tuo pačiu dirbo ir lietuvių tremtinių mokykloje. 1919 metais K. Trukanas buvo perkeltas į Lietuvą, į Švenčionėlių parapiją, kur jis klebonavo ir mokytojavo.

1920 – 1924 m. Vokietijoje Mūnsterio universitete K. Trukanas studijavo filosofiją, istoriją ir lotynų kalbą. Universitetą baigė apgynęs filosofijos daktaro laipsnį. Baigęs mokslus, 1924 metais jis sugrįžo į Švenčionius, buvo vikaras. Paskirtas lietuvių gimnazijos direktoriumi, jis organizavo lietuviškas draugijas, dalyvavo jų veikloje ir jo pastangomis buvo pastatyta nauja gimnazija.

1925 metais dr. K. Trukanas atvyko į Klaipėdą. Čia jis atsisakė kunigystės ir perėjo į evangelikų liuteronų tikėjimą. Vedė mylimą moterį Emiliją Urniežiūtę. E. ir K. Trukanai susilaukė dviejų dukterų: Danutės ir Audronės Galindos bei sūnaus Rimvydo.

Klaipėdos lietuviškoje gimnazijoje jis dėstė lotynų kalbą ir istoriją. 1927 metais Lietuvos Respublikos švietimo ministerija dr. K. Trukanui suteikė aukštosios mokyklos mokytojo vardą ir teisę dėstyti istoriją, filosofiją, lotynų kalbą bei propedeutiką (parengiamasis kokio nors mokslo mokymas).

Gyvendamas Klaipėdoje (1925 – 1939), dr. Kazys Trukanas išgyveno kūrybiškai pakiliausią ir visuomeniškai reikšmingiausią gyvenimo tarpsnį. 1929 metais jis buvo paskirtas lietuviškosios gimnazijos direktoriumi, pakeitęs žinomą vaikų rašytoją ir pedagogą Praną Mašiotą (direktoriatu 1925 – 1929 m.). Gimnazijai dr. K. Trukanas vadovavo iki hitlerinės Vokietijos Klaipėdos

krašto užėmimo (1939 03 22) ir po aneksijos, kai gimnazija buvo perkelta į Palangą, iki 1940 metų rudens.

Savo studijoje apie Klaipėdos krašto tarpukario švietimą Arnoldas Piročkinas pastebi, kad – „Jie (K. Trukanas ir P. Mašiotas) subūrė pajėgų pedagogų kolektyvą ir pavertė gimnaziją aukštos kultūros švietimo įstaiga.“(1)

Lietuviškajai gimnazijai, švenčiant Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto gimimo 500 metų sukaktį, 1930 m. sausio 16 d. buvo suteiktas Vytauto Didžiojo vardas.

Klaipėdoje lietuviškoji gimnazija iki 1934 m. – kol buvo pastatytas naujas šiandieninis Vytauto Didžiojo gimnazijos pastatas, kurį laiką buvo įsikūrusi vienos draugijos pastate, vėliau ji veikė Mokytojų seminarijos pastate (dabar KU Pedagogikos fakultetas. Čia vienai auditorijai yra suteiktas Prano Mašiotto vardas).

Puikų, naujosios lietuviškos gimnazijos projektą, 1933 m. konstruktyvizmo (Bauhauzo) stiliuje sukūrė klaipėdietis, vokiečių architektas H. Reismanas (Reissmann) ir, kaip nurodo A. Piročkinas, – A. Niksdorfas (Nixdorff). Tačiau menotyrininkas Jonas Tatoris savo knygoje apie senąją Klaipėdą įvardija tik vieną autorių – H. Reismaną. (2)

K. Trukanas, siaučiant pasaulinei ekonominei krizei, iš Lietuvos vyriausybės sugebėjo išrūpinti naujos mokyklos statybai pakankamai stambią pinigų sumą – 1200000 litų. 1933 m. lapkričio 29 d. buvo padėtas būsimos gimnazijos kertinis pamato akmuo.

Gimnazija pagal projektą turėjo būti E raidės plano, ir statyba turėjo vykti dviem etapais. Tačiau 1934 m. (statybos darbai vyko gana sklandžiai), dabartinių S. Daukanto ir S. Nėries gatvių kampe buvo pastatyta tik dešinioji pastato dalis ir mokykla turėjo U raidės planą. (Kairysis fligelis nebuvo pradėtas statyti – nepavyko įsigyti greta esančio žemės sklypo). Gimnazijos direktoriaus dr. Kazio Trukano rūpesčiu, S. Nėries gatvės fligelyje buvo įrengtas butas direktoriui su šeima, o erdviuose mokyklos pastogės kambariuose vienu metu buvo galima apnakvinti iki 150 žmonių, kurie atvykdavo vasarą iš Didžiosios Lietuvos.

Dr. Kazys Trukanas Klaipėdoje daugiausiai rūpinosi šio krašto švietimo reikalais, kurie tuo laiku buvo gana sudėtingi ir komplikuoti. Klaipėdos krašto Direktorija ignoravo lietuviškuosius įstatymus ir leido vokiečių mokyklose įvairiausiais būdais „kalti“ vaikams į galvas, kad Klaipėdos kraštas nuo amžių yra vokiškas, ir tik dabar, neteisėtai, prieš žmonių valią, yra atiduotas „nekultūringajai“ Lietuvai. Tokios mintys pačia drastiškiausia forma buvo reiškiamos iš Vokietijos įvežamose mokykliniuose vadovėliuose. Be to, daugelis vokiečių mokytojų blogai mokėjo ar visai nesimokė lietuvių kalbos ir visai šmeižė bei menkino lietuvių kalbą, lietuviškus įstatymus. „Vokiškoje dvasioje“ viešpatavo neapykanta viskam, kas lietuviška, o tos „dvasios“ palaikymui Klaipėdos krašte Vokietija negailėjo didžiulių lėšų. (3)

Kovodamas prieš lietuviškojo jaunimo vokietinimą, K. Trukanas, kartu su kitais šio krašto veikėjais, 1926 m. kovo 11 d. įkūrė Klaipėdos krašto mokytojų draugiją (jis 1934 m. buvo išrinktas tos draugijos vicepirmininku). Mokytojų draugijos pastangomis Pagėgiuose, Šilutėje buvo įkurtos lietuviškos gimnazijos ir spartesnioji gimnazija Klaipėdoje. Klaipėdos krašte taip pat buvo plečiamas privačių lietuviškų mokyklų tinklas. 1939 m. beveik 1/3 viso krašto moksleivių jau buvo tos draugijos žinioje.

Jo pastangomis 1926 metais buvo įsteigta Klaipėdos krašto lietuvių visuomenės sąjunga. Ši organizacija Klaipėdos krašte rūpinosi valstybinių įstaigų tarnautojų reikalais. K. Trukanas ėjo šios sąjungos valdybos pirmininko pareigas. Kad būtų suderinta visų lietuviškų organizacijų veikla, K. Trukano pasiūlymu, 1934 metais buvo įsteigtas Lietuvių organizacijų vykdomasis komitetas.

1930 – 1939 metais dr. K. Trukanas buvo renkamas į Klaipėdos miesto seimelį ir buvo lietuviš-

kosios frakcijos narys. 1938 m. jis buvo išrinktas ir į krašto Seimelį. Apsijungus įvairioms lietuviškoms organizacijoms, Klaipėdos seimelyje lietuviai jau turėjo 15 savo atstovų. (4)

Be gimnazijos direktoriaus ir visuomeninių pareigų, dr. Kazys Trukanas dar bendradarbiavo lietuviškoje ir vokiškoje periodinėje spaudoje. Daugiausiai jis rašė filosofijos klausimais ir ypač jį domino garsaus rusų filosofo Vladimiro Solovjovo darbai.

1925 metų sausio 21 dieną, įkūrus Klaipėdoje Lietuvių tautininkų sąjungą, kurioje buvo 42 nariai (pirmininku buvo išrinktas muitinės valdininkas Jonas Aušra, sekretorė uosto tarnautoja Edė Jankutė), jau tų pačių metų birželio mėnesyje tautininkų sąjungai priklauso ir dr. K. Trukanas. 1925 – 1927 m. K. Trukanas buvo renkamas LTS Klaipėdos skyriaus valdybos pirmininku. Jis ir kiti Lietuvių tautininkų sąjungos nariai ne tik Klaipėdoje, bet Pagėgiuose, Šilutėje skaitė paskaitas aktualiomis Lietuvai temomis. Lietuvių tautininkų sąjunga daugiau ar mažiau aktyviai Klaipėdoje veikė iki 1939 metų pradžios. (5)

1939 m., Vokietijai užėmus Klaipėdos kraštą, dr. K. Trukanas, kaip Klaipėdos Seimelio narys, buvo įgaliotas rūpintis lietuviško turto išgabenimu iš Klaipėdos. Dr. A. L. Arbušauskaitė knygoje *Anšliusas...* rašo. – „Kalbant apie Klaipėdos miestą apskritai, apibendrinami lietuviškų įstaigų ir organizacijų turto perdavimą ir išsaugojimą, privalome paminėti ilgametį Seimelio narį, Vytauto Didžiojo gimnazijos direktorių, visuomenininką ir politiką didlietuvį Kazį Trukaną, kurį gerbė tiek lietuvininkai, tiek ir vokiecininkai, ir be kurio organizacinių bei asmeninių ryšių visa centro įstaigų turto evakuacija nebūtų buvusi sėkminga.“ (6)

1940 m. K. Trukanas su šeima persikėlė į Vilnių ir iki 1944 m. jis buvo Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos direktoriumi. Baigiantis II pasauliniam karui, jis su šeima vėl grįžo į Klaipėdą. 1945 m. balandžio mėnesį buvo paskirtas Klaipėdos I gimnazijos (tos pačios, kuriai vadovavo iki 1939 m., Vytauto Didžiojo gimnazija) direktoriumi. Vienoje mokslinėje konferencijoje dr. K. Trukanas pasisakė prieš propagandos ir agitacijos (sovietiniais laikais buvo tokios pareigos KP struktūroje) sekretoriaus V. Princevo poziciją dėl pedagogų lojalumo tarybų valdžiai. Priešintis tais laikais vienam iš kompartijos lyderių pozicijai, reikėjo ir drąsos!, ir – atleiskite naivumo arba nežinojimo, kas gali tavęs laukti pasipriešinus bendrai „drg. J. V. Stalino ideologijai“? Už toli „įžūlumą“ 1946 m. gruodyje jis buvo sovietinio saugumo suimtas ir ištremtas iš Lietuvos. Dr. K. Trukanas iki 1954 kalėjo Mordovijos ir Sverdlovsko sričių lageriuose.

Grįžus K. Trukanui 1954 metais į Lietuvą (tik retomis išimtimis), jam buvo leista sugrįžti į Klaipėdą, į savo šeimą, tačiau mokytojauti sovietinė miesto vadovybė jau nebeleido. Ištrėmimas tuo metu – buvo didelis nusikaltimas tarybų valdžiai.

Nuo 1955 m. iki mirties dr. K. Trukanas dirbo Klaipėdos viešojoje bibliotekoje ir dalyvavo Klaipėdos kraštytyros muziejaus įvairiose ekspedicijose po Mažosios Lietuvos kraštą.

K. Trukanas mirė 1957 m. rugsėjo 19 d. Buvo palaidotas senosiose Klaipėdos miesto kapinėse, bet pradėjus XX a. septintame aštuntame dešimtmečiuose juos naikinti (dabar M. Mažvydo Skulptūrų parkas), K. Trukano artimieji jo palaikus perlaidojo į Joniškės kapines Klaipėdoje.

Dr. Kazio Trukano – filosofo, mokytojo, visuomenės veikėjo ir politikos, kurio brandžiausias ir aktyviausias gyvenimo laikotarpis praėjo tarpukario Klaipėdoje, politiškai labai nestabilioje aplinkoje, ir, kuris visomis išgalėmis rūpinosi šio krašto lietuviybės išsaugojimu, – atminimas yra neleistinai pamirštas. Praėjo dvidešimt Nepriklausomybės metų ir, kaip sako išminčiai, geriau vėliau negu niekada, vėl bandome priminti uostamiesčio ir Lietuvos žmonėms šviesaus atminimo, neeilinės, spalvingos asmenybės, Klaipėdos krašto didlietuvio dr. Kazio Trukano vardą, jo darbus, visuomeninę ir politinę veiklą...

Kartu su Kazio Trukano artimaisiais ir ypač su jo vaikaičiu Arūnu, Mažosios Lietuvos reikalų tarybos Klaipėdos krašto skyrius, pritariant Vytauto Didžiojo gimnazijos bendrijai, siekia, kad filosofo, mokytojo ir visuomenės veikėjo dr. Kazio Trukano atminimas, jo iniciatyvi ir aktyvi darbinė, visuomeninė bei politinė veikla istoriškai nestabiliame, sudėtingame tarpukario Klaipėdos krašte, – būtų įamžintas prie Vytauto Didžiojo gimnazijos, kurią jis statė ir kurioje direktoriavo 1929 – 1939 m. atminimo ženklų lenta – stela.

PANAUDOTI LITERATŪROS ŠALTINIAI

- (1). Pagal: <http://193.219.47.10/mokslo-lietuva/node/2126> Arnoldas Piročkinas. *Išleidus iš rankų mokyklos kontrolę Klaipėdos krašte (1923 – 1939 m.)*. „Mokslo Lietuvos“ straipsniai (2009 – 2010).
- (2). Jonas Tatoris. *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*. Vilnius, 1994, p. 215.
- (3). A. Piročkinas. *Išleidus iš rankų...*
- (4). *Lietuvių enciklopedija*. 1953 m. (Bostono enciklopedija). K. Trukanas.
- (5). Jonas Tatoris. *Surinktos žinios apie LTS veiklą Klaipėdos krašte (9 bylos)*. Lietuvos centrinis valstybinis archyvas. 1995 02 09 m.
- (6). Arūnė Liucija Arbušauskaitė. *Anšliusas ir Klaipėdos krašto gyventojai (1939 – 1944)*. Klaipėda, 2010, p. 86.
7. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. Ketvirtas tomas. Vilnius, 2009, p. 576.
8. *Lietuvių enciklopedija*, 1953 m. (dar vadinama Bostono enciklopedija). K. Trukanas.

2011 02 24. Klaipėda